

Доступ до суду та виконання судових рішень у справах, пов'язаних із захистом соціальних прав

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2025

Дата публікації: 2025-05-30

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/dostup-do-sudu-ta-vykonannia-sudovykh-rishen-u-spravakh-pov-iazan-ykh-iz-zakhystom-sotsialnykh-prav/>

Відомості про матеріал

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКЕ РЕГІОНАЛЬНЕ ВІДДІЛЕННЯ

Вебінар для суддів та помічників суддів адміністративних судів

“Право на соціальний захист та принцип обов’язковості судового рішення”

23 травня 2025 року

Ян БЕРНАЗЮК

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,

доктор юридичних наук, професор

Питання для обговорення

- Суворе застосування строків без урахування обставин як порушення доступу до правосуддя
- Умови поновлення строків звернення до суду для військовослужбовців у період воєнного стану
- Відмова у відкритті апеляційного провадження без перевірки змісту ухвали про відвід судді
- Суд зобов’язаний вживати заходи для забезпечення виконання судового рішення
- Суд має забезпечувати ефективність способу захисту в соціальних справах
- Порушення як надмірна вимогливість до підтвердження повноважень представника
- Перевірка достовірності документів, що подаються для призначення пенсії
- Право ветерана війни на звільнення від сплати судового збору
- Суд зобов’язаний роз’яснити сторонам наслідки вчинення відповідних процесуальних дій
- Порушення як неінформування учасника справи про вимогу усунути недоліки поданого документа

Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2025 року у справі №120/379/21-а

- Позивач повторно подав апеляційну скаргу через понад два роки після повернення первісної, пояснюючи пропуск тим, що не отримував ухвали про її повернення. Верховний Суд встановив, що така позиція не є переконливою, оскільки ухвалу було надіслано на електронну адресу, вказану самим позивачем, а її текст був доступний у відкритому реєстрі судових рішень.

- Суд підкреслив, що особа, яка бере участь у справі, зобов'язана проявляти належну обачність — перевіряти хід розгляду справи та добросовісно користуватись процесуальними правами. Ігнорування цих обов'язків виключає можливість поновлення строку на апеляційне оскарження.

Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2025 року у справі №120/379/21-а

- Верховний Суд підтримав висновки апеляційної інстанції, яка двічі надавала позивачу можливість подати обґрунтовану заяву про поновлення строку. Проте в обох випадках позивач замість аргументів вдавався до грубої та образливої риторики щодо суду, що було оцінено як зловживання процесуальними правами.
- Суд вказав, що право на доступ до правосуддя не є абсолютним: воно передбачає добросовісне та коректне поводження в судовому процесі. Повторне подання скарги без виправлення порушень, які стали підставою для її повернення, разом із зневажливим стилем спілкування — є підставою для обґрунтованої відмови у відкритті провадження.

Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2025 року у справі №120/379/21-а

- 1. Якщо особа зазначає електронну адресу в процесуальних документах, вона вважається повідомленою про судові акти, надіслані за цією адресою. Недобросовісне ігнорування таких повідомлень не може бути виправданням для поновлення строку.
- 2. Суд може правомірно відмовити у відкритті апеляційного провадження, якщо заявник не усуває порушення, що стали підставою для повернення первинної скарги, і продовжує використовувати неприйнятну, зневажливу риторику в офіційних документах, демонструючи процесуальну недобросовісність.

Постанова Верховного Суду від 05 березня 2025 року у справі №560/8899/24

- Позивачка подала позов до органу Пенсійного фонду та його посадової особи, супроводжуючи процес неодноразовими заявами про відвід судді. Першої інстанції залишив ці заяви без розгляду як зловживання правами. Позивачка оскаржила ці ухвали, але апеляційний суд відмовив у відкритті апеляційного провадження, не з'ясувавши змісту рішень.
- Верховний Суд визнав дії апеляційного суду процесуально необґрунтованими. Ухвали не відповідали вимогам закону, оскільки суд не перевіряв, чи стосуються вони рішень, які підлягають апеляційному оскарженню, що прямо передбачено статтею 299 КАС України.

Постанова Верховного Суду від 05 березня 2025 року у справі №560/8899/24

- Верховний Суд наголосив: право на апеляційне оскарження є складовою права на судовий захист, гарантованого статтями 55 та 129 Конституції. Відмова у відкритті апеляційного провадження без належної правової оцінки змісту ухвали фактично обмежує доступ особи до правосуддя.
- Суд також послався на правову позицію Конституційного Суду України, згідно з якою відмова у прийнятті процесуальних документів, оформлених належним чином, є неприпустимим обмеженням права на судовий захист. Такий підхід суперечить статті 64 Конституції, яка не допускає обмеження цього права.

Постанова Верховного Суду від 05 березня 2025 року у справі №560/8899/24

- Необґрунтована відмова у відкритті апеляційного провадження суперечить конституційним принципам доступу до правосуддя та права на здійснення апеляційного перегляду судового рішення.
- Залишення заяви про відвід судді без розгляду як зловживання правом не виключає необхідності перевірки такої ухвали в апеляційному порядку, якщо вона фактично перешкоджає реалізації права на неупереджений суд.

Ухвала Верховного Суду від 3 березня 2025 року у справі № 160/5259/20

- Верховний Суд розглядав питання про реальне виконання рішення, яким Пенсійний фонд був зобов'язаний поновити виплату пенсії громадянці України, яка проживає за кордоном, із зарахуванням коштів на її банківський рахунок. Після того, як Фонд надав звіт без підтвердження виконання цієї частини рішення, суд не прийняв його і зобов'язав подати новий звіт із доказами.
- Суд наголосив, що ухвалене судове рішення підлягає виконанню в повному обсязі, а не формально. Факт зарахування коштів на рахунок позивача є обов'язковою частиною виконання, а не лише перерахункові дії. Це гарантує досягнення мети судового захисту — поновлення конкретного порушеного права.

Ухвала Верховного Суду від 3 березня 2025 року у справі № 160/5259/20

- Суд нагадав, що відповідно до Конституції України судові рішення є обов'язковими до виконання (ст. 129), а суд має повноваження здійснювати контроль за їх реалізацією (ст. 129-1). Виконання рішення — це не технічна дія, а гарантія юридичної визначеності, визнана також Венеційською комісією.
- Верховний Суд зазначив, що відповідно до нових положень КАС України (статті 382-382-3), суди мають право зобов'язувати органи влади подавати докази виконання рішень, призначати строки і навіть штрафувати керівників. Це спрямовано на те, щоб рішення суду мало не лише декларативний, а фактичний вплив.

Ухвала Верховного Суду від 3 березня 2025 року у справі № 160/5259/20

- Судове рішення про поновлення виплати пенсії має бути реалізоване не формально, а в спосіб, що забезпечує реальний результат — отримання коштів на рахунок особи, навіть якщо вона перебуває за кордоном.
- Обов'язок держави гарантувати соціальний захист, зокрема пенсійне забезпечення, поширюється і на громадян України, які проживають за її межами. Такий підхід впливає з Конституції України (ст. 25) та принципу ефективного судового захисту, закріпленого у статті 6 Конвенції про захист прав людини.

Постанова Верховного Суду від 29 листопада 2024 року у справі № 120/359/24.

- Верховний Суд у цій справі задовольнив касаційну скаргу ветерана війни, який оскаржив повернення його позовної заяви без розгляду судами попередніх інстанцій. Позивач, мобілізований до Збройних Сил України під час воєнного стану, оскаржив відмову Пенсійного фонду у призначенні йому дострокової пенсії за віком. Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили у відкритті провадження, мотивуючи це пропуском шестимісячного строку для звернення до суду, передбаченого статтею 122 КАС України.
- 1. Процесуальні строки та їх поновлення. Верховний Суд підтвердив, що строки звернення до суду, встановлені статтею 122 КАС України, можуть бути поновлені відповідно до статті 123 КАС України, якщо заявник надасть обґрунтовані пояснення та докази поважності причин пропуску.

Постанова Верховного Суду від 29 листопада 2024 року у справі № 120/359/24.

- 2. Суворе застосування строків звернення до суду в умовах воєнного стану може обмежувати конституційне право військовослужбовців на доступ до правосуддя, що суперечить принципу справедливості, закріпленому у статті 2 КАС України.
- 3. Особливий статус військовослужбовців. Верховний Суд детально роз'яснив у пункті 57 постанови, що проходження військової служби за мобілізацією може бути підставою для поновлення строку звернення до суду з таких причин:
- Обмеження доступу до правової допомоги. Військовослужбовці можуть перебувати у віддалених або небезпечних місцях, де неможливо отримати правову допомогу або підготувати документи для звернення до суду.

Постанова Верховного Суду від 29 листопада 2024 року у справі № 120/359/24.

- Виконання службових обов'язків. Служба у Збройних Силах України, особливо в умовах воєнного стану, передбачає повну концентрацію на виконанні військових завдань, що може унеможливлювати звернення до суду.
- Повага до особливого статусу. Військовослужбовці, виконуючи свій конституційний обов'язок, мають право на захист від невинуватеного обмеження доступу до правосуддя, гарантованого статтями 55, 124 та 129 Конституції України.
- Фактор часу. Участь у тривалих військових операціях, навчаннях або відрядженнях може суттєво ускладнювати дотримання строків, передбачених законом.

Постанова Верховного Суду від 20 грудня 2024 року у справі № 200/4992/24

- Особа оскаржила до адміністративного суду рішення пенсійного фонду щодо відмови в призначенні пенсії за віком на пільгових умовах. Її позовна заява була підписана представником, який діяв на підставі нотаріально посвідченої довіреності. Суди першої та апеляційної інстанцій повернули позов, посилаючись на недостатність підтвердження повноважень представника.
- Ключовою проблемою є визнання правомірності представництва на підставі довіреності, що уповноважувала декількох осіб представляти інтереси позивачки через договір із ТОВ "Центр пенсійного права".

Постанова Верховного Суду від 20 грудня 2024 року у справі № 200/4992/24

- Верховний Суд визнав помилковим та надмірно формальним підхід судів першої і апеляційної інстанцій щодо дослідження доданої до адміністративного позову довіреності, наголосивши при цьому, що кожна особа має право звертатися до адміністративного суду через представника, якщо це передбачено законом. Директор юридичної особи, яка здійснює захист прав пенсіонерів на професійній основі, має право представляти інтереси фізичної особи, якщо така особа належним чином уклала угоду з такою юридичною особою про представництво її інтересів.
- Суд також зауважив, що у спорах, які стосуються соціального захисту, зокрема, права на пенсійне забезпечення, представництво інтересів особи може здійснюватися іншою фізичною особою. При цьому обов'язкової наявності в такій особі статусу адвоката процесуальний закон, саме у такій категорії справ, не вимагає.
- Нотаріально посвідчена довіреність, де зазначено одного або декілька представників, є достатнім доказом повноважень особи, що подає позовну заяву.

Постанова Верховного Суду від 28 січня 2025 року у справі № 300/8132/23

- Суть спору полягала у скасуванні Пенсійним фондом раніше призначеної пенсії позивачеві через відсутність підтвердження страхового стажу за період роботи у зазначеному підприємстві, зокрема через відсутність персоніфікованих даних про сплату страхових внесків та сумніви щодо достовірності записів у трудовій книжці.
- Запис у трудовій книжці не є безумовним доказом про період роботи особи у разі наявності обґрунтованих сумнівів щодо достовірності відповідної інформації; неправильне оформлення печатки підприємства може вказувати на неточності в трудовій книжці та ставити під сумнів достовірність відомостей про зазначені в ній періоди роботи; у разі виявлення неточностей у трудовій книжці для підтвердження трудового стажу можна використовувати дані з реєстрів, довідки, виписки, трудові договори та інші відповідні документи, які містять відомості про періоди роботи.

Постанова Верховного Суду від 29 січня 2025 року у справі № 600/3723/24-а

- Позивач звернувся до суду з вимогою визнати протиправними дії територіального управління Пенсійного фонду України щодо невиплати індексації пенсії з 1 травня 2020 року та зобов'язати здійснити відповідні виплати.
- Верховний Суд розглянув касаційну скаргу особи на ухвалу, якою відмовлено у звільненні від сплати судового збору за подання апеляційної скарги.
- 1. Ветерани війни звільняються від сплати судового збору у справах соціального захисту, зокрема щодо пенсійного забезпечення, відповідно до пункту 13 частини першої статті 5 Закону України "Про судовий збір" та частини другої статті 22 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту".
- 2. Вимога суду щодо сплати судового збору в таких справах може створити надмірний тягар для позивача, що суперечить принципу ефективного доступу до правосуддя.

Постанова Верховного Суду від 29 січня 2025 року у справі №160/1732/24

- Позивач, реабілітована особа, звернувся до суду з вимогою визнати протиправними дії територіального управління Пенсійного фонду України щодо відмови у призначенні підвищення до пенсії та перерахунку трудового стажу за час перебування на засланні.
- Позивач подав апеляційну скаргу, однак апеляційний суд повернув її, пославшись на те, що скажник не усунув недоліки щодо сплати судового збору у встановлений строк. Суд зазначив, що хоч скажник не отримав ухвалу про залишення скарги без руху, однак, враховуючи її оприлюднення в Єдиному державному реєстрі судових рішень, позивач повинен був відстежувати стан розгляду його апеляційної скарги самостійно.

Постанова Верховного Суду від 29 січня 2025 року у справі №160/1732/24

- Суд вказав, що позивач надав документ про сплату судового збору разом з апеляційною скаргою, а неповідомлення особи про залишення його скарги без руху не може позбавляти таку особу права на апеляційний перегляд.
- 1. Апеляційна скарга не може бути повернута, якщо скажник надав документ про сплату судового збору разом зі скаргою, а суд не довів належного повідомлення про залишення її без руху.
- 2. Відсутність інформування учасника справи про вимогу усунути недоліки апеляційної скарги є порушенням права на доступ до правосуддя.

Використані джерела

- 1. Берназюк Я.О. Особливості обчислення строків звернення до адміністративного суду для захисту соціальних прав // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – Серія Право. – Випуск 50. – Т. 2. – С. 7-11 <http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/index.php/archiv?id=163>

- 2. Берназюк Я.О. Конституційні гарантії судового захисту соціальних прав та можливість їх обмеження процесуальним строком <https://sud.ua/ru/news/blog/173256-konstitutsiyni-garantiyi-sudovogo-zakhistu-sotsialnih-prav-ta-mozhliet-yikh-obmezheniya-protseualnim-strokom>
- 3. Берназюк Я.О. Аналіз судової практики розгляду пенсійних та інших соціальних спорів в аспекті застосування строків звернення до суду <http://nsj.gov.ua/ua/news/osoblivosti-rozglyadu-sotsialnih-ta-pensiynih-sporiv>
- 4. Берназюк Я.О. Темпоральні межі судового захисту соціальних прав // Соціальні права та їх захист адміністративним судом. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції» (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ: 2020. 424 с. – С. 150-157. <https://rm.coe.int/materials-socialrights-2020/1680a165f8>
- 5. Берназюк Я.О. Право на справедливий суд та принцип правової визначеності: строки у справах про соціальний захист https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_presentation_bernaziuk_social_terms_deadlines.pdf
- 6. Берназюк Ян. Конституційні гарантії реалізації права на соціальний захист https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_presentation/Prezent_Konst_garantii_soc_zahust.pdf
- 7. Берназюк Ян. Строки звернення до суду у справах про соціальний захист https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_presentation/1_presentation_bernaziuk_term.pdf
- 8. Берназюк Ян. Принцип законності як один із елементів верховенства права: особливості застосування під час вирішення соціальних спорів [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_presentation/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist%20\(1\).pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_presentation/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist%20(1).pdf)
- 9. Берназюк Ян. Незастосування судом закону: між верховенством права та принципом розподілу державної влади (на прикладі захисту соціальних прав https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_presentation/Nezastosuvannia_sudom_zakonu_Bernaziuk.pdf
- 10. Берназюк Ян. Право на справедливий суд та принцип правової визначеності: строки у справах про соціальний захист https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_presentation/4_presentation_bernaziuk_social_terms_deadlines.pdf
- 11. Берназюк Ян. Судова практика в справах щодо виконання судових рішень https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_presentation/execution_bernaziuk.pdf
- 12. Берназюк Ян. Розуміння принципів адміністративного судочинства в світлі його завдання та практики ЄСПЛ https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_presentation/principles_of_%20administrative_proceedings.pdf
- 13. Берназюк Ян. Обчислення строку для захисту соціальних прав у триваючих правовідносинах https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_presentation/ongoing_time.pdf
- 14. Берназюк Ян. Письмове провадження та право бути почутим (між принципом процесуальної економії та доступом до правосуддя) https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_presentation/paper_trial_bernaziuk.pdf
- 15. Берназюк Ян. Спори в соціальній сфері: процесуальні аспекти https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_presentation/social_litigation_procedural_aspect_presentation.pdf
- 16. Берназюк Ян. Захист прав у сфері соціального забезпечення: процесуальний аспект https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/presentation_2025/131_Social_Security_Rights_Procedural_Dimension.pdf

Додаткові джерела

- <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125625704>
- <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125536931>
- <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123410430>
- <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123946440>

- <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124717800>
- <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124782408>
- <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124782410>
- [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist\(1\).pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist(1).pdf)
- https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/principles_of_administrative_proceedings.pdf

Джерела та матеріали

1. Використані джерела. <http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/index.php/archiv?id=163>
2. Використані джерела. <https://sud.ua/ru/news/blog/173256-konstitutsiyni-garantiyi-sudovogo-zakhistu-sotsialnikh-prav-ta-mozhliet-yikh-obmezheniya-protseesualnim-strokom>
3. Використані джерела. <http://nsj.gov.ua/ua/news/osoblivosti-rozglyadu-sotsialnih-ta-pensiynih-sporiv>
4. Використані джерела. <https://rm.coe.int/materials-socialrights-2020/1680a165f8>
5. Використані джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/4_presentation_bernaziuk_social_terms_deadlines.pdf
6. Використані джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_Konst_garantii_soc_zahust.pdf
7. Використані джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/1_presentation_bernaziuk_term.pdf
8. Використані джерела. [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist%20\(1\).pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist%20(1).pdf)
9. Використані джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Nezastosuvannia_sudom_zakonu_Bernaziuk.pdf
10. Використані джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/execution_bernaziuk.pdf
11. Використані джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/principles_of_%20administrative_proceedings.pdf
12. Використані джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/ongoing_time.pdf
13. Використані джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/paper_trial_bernaziuk.pdf
14. Використані джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/social_litigation_procedural_aspect_prezent.pdf
15. Використані джерела. https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/131_Social_Security_Rights_Procedural_Dimension.pdf
16. Додаткові джерела. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125625704>
17. Додаткові джерела. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125536931>
18. Додаткові джерела. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123410430>
19. Додаткові джерела. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123946440>
20. Додаткові джерела. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124717800>
21. Додаткові джерела. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124782408>
22. Додаткові джерела. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124782410>
23. Додаткові джерела. [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist\(1\).pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist(1).pdf)
24. Додаткові джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist

25. Додаткові джерела.

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/principles_of_administrative_proceedings.pdf

26. Додаткові джерела.

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/principles_of_

Файли матеріалу

Оригінальний файл автора